
ФЕНОМЕН МЕЦЦОДЖОРНО В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

ВЕРЛАНОВ Олександр Юрійович, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, бухгалтерського обліку і аудиту, Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Економічний розвиток країн сьогодні не розглядається поза вирішенням завдань досягнення збалансованого розвитку регіонів, що їх складають. Проблематика регіонального розвитку широко представлена у теоретичних і емпіричних дослідженнях, у тому числі і у європейському контексті. Серед різних термінів, якими позначають регіональну нерівномірність останнім часом виділяється так званий феномен Меццоджорно (Mezzogiorno), походження якого ведеться від істотних регіональних диспропорцій між Північними та Південними регіонами Італії. Згодом, з огляду на те, що, по-перше, багато які країни ЄС відчувають негативний вплив регіональної нерівномірності, по-друге, оскільки до них приєднуються нові члени, цей термін набув деякого загального значення. З самого початку створення ЄС скорочення регіональних диспропорцій було однією з головних цілей політики. [1] Зараз, ефект Меццоджорно охоплює проблеми ефективності соціально-економічного вирівнювання стану регіонів таких країн як Італія, Іспанія, Греція, Німеччина, Польща, Румунія тощо.

Відтак і у рамках політики Європейської Комісії, спрямованої на подолання регіональних диспропорцій, щороку виділяються десятки мільярдів євро у відстаючі регіони по всьому ЄС. Прояв ефекту Меццоджорно постає у значно менших, ніж очікується, результатах спрямування фінансових ресурсів у регіони країн, що з тих чи інших причин недостатньо розвинуті, через це регіональна політика ЄС досі залишається неефективною. [2]

Україна не позбавлена регіональної нерівномірності. Це істотно зменшує перспективи соціально-економічного розвитку [3] і потребує запровадження політики вирівнювання. Як показує практика ЄС, ефект Меццоджорно зменшує ефективність інструментів розподілу фінансових фондів і причини цього є сьогодні предметом активних наукових дискусій. Мабуть саме ця невизначеність і обумовила практичну відсутність регіональної компоненти у Програмі економічних реформ Президента, де розроблення регіональних програм передбачається лише після прийняття національної Програми реформ [4].

Питання дослідження і обґрунтування регіональної політики щодо слаборозвинутих регіонів країн представлено широким колом наукових публікацій. Серед них можна назвати дослідників: А. Де ла Фуєте, Р. Барро, К. Сала-і-Мартін, Дж. М. Ходсон, Р. Нельсон, С. Уінтер, Н. Калдор, Г. Мірдал, К. Хаджимічачіс, Р. Мартін, П. Санлі та ін. Вони представляють різні теоретичних школи, і у рамках кожної здійснюються спроби пояснити феномен існування регіональних диспропорцій розвитку та визначити можливості впливу на них для забезпечення умов економічного зростання країн. Кожне з пояснень є логічним та обґрунтованим прикладами практичної економіки, однак жодне з них не є і не може бути універсальним для формування політичних конструкцій для будь-якої країни. Не випадково, певне коло вчених починають компаративні дослідження з визначення культурно-історичних передумов формування територій (наприклад, [5]).

Вітчизняні вчені зробили вагомий внесок у дослідження проблем регіонального вирівнювання. Варто назвати таких авторів, як: А. Амоша, П. Беленький, В. Бідак, Є. Бойко, С. Варналій, С. Вовканич, Б. Данилишин, М. Долішній, Я. Жаліло, І. Коломієць, Б. Кваснюк, М. Козоріз, В. Кравців, Е. Лібанова, І. Лукінов, Л. Мельник, Я. Олійник, В. Пила, С.

Пирожков, О. Соболев, Ю. Стадницький, Т. Уманець, М. Фашевський, Л. Чернюк, М. Чумаченко та інші. Розроблені ними ідеї так чи інакше знайшли відображення у контексті національної регіональної політики.

Разом з цим, регіональні економіки є відкритими і функціонують у достатньо динамічному середовищі, що викликає доволі суттєві зміни: у факторах виробництва і технологіях, якості використання ресурсів; у структурі і функціях суспільних інститутів, поглядах та цінностях населення. Особливе значення має аналіз можливих факторів, що викликають протидію зусиллям у подоланні негативних наслідків регіональної нерівномірності, у тому числі і ефекту Меццоджорно, якщо такий може мати прояв у слаборозвинутих регіонах України.

Ціль статті полягає у тому, щоб визначити, чи є наявні умови для прояву ефекту Меццоджорно в Україні, та запропонувати можливі напрямки його подолання.

Дослідження європейських регіональних проблем часто ґрунтуються на оцінюванні основних економічних характеристик слаборозвинутих регіонів та рекомендаціях щодо виправлення ситуації [6, 7, 8]. Країни ЄС у периферійних регіонах нерівномірно наділені типовими факторами зростання, суспільним та приватним капіталом, а також освітніми досягненнями. Враховуючи, що ці регіони можуть бути об'єктом спільних стратегій регіонального розвитку в рамках завдання політики ЄС, це є явним недоліком, який досі досконало не досліджено, відсутній емпіричний аналіз факторів зростання цієї групи регіонів. Серед публікацій, присвячених порівняльному аналізу диспропорцій, виділяється [7]. Автор на основі даних офіційної статистики досліджує особливості економік Південних регіонів Італії та Східних регіонів Німеччини, що він відносить до Меццоджорно регіонів (далі – М-регіони). Хоча обидві групи регіонів йшли різним історичним шляхом, впливу цього на формування передумов для прояву ефекту Меццоджорно ним не виявлено.

У числі особливостей розвитку економік М-регіонів у порівнянні з розвинутими регіонами аналізуються: рівень та динаміка ВРП на душу населення, продуктивність праці, ступінь конвергенції регіональних економік, показники трансфертів фондів до М-регіонів, структура експорту-імпорту, інвестиції в основний капітал, рівень безробіття та доходів населення. Все перелічене, безумовно, дає можливість створити уявлення про ефективність політики країн щодо подолання регіональної нерівномірності, зокрема, політики перерозподілу фондів до М-регіонів. Власне вади розвитку регіональних економік дають підстави до висновку про наявність «голландської хвороби», яка у авторській інтерпретації означає відсутність очікуваної реакції на політичні дії урядів країн та ЄС в частині перерозподілу централізованих фондів [7, с. 22].

Кінець-кінцем, називається одна з важливих причин, чому на даному етапі не виправдовуються оптимістичні очікування. Це існування держав загального добробуту, які спрямовують великі обсяги ресурсів до двох груп регіонів, що гальмують розвиток. Перерозподіл добробуту частково мотивований бажанням компенсувати регіональні диспропорції, частково вони є очевидним наслідком загальнонаціональної системи соціального забезпечення. Але, незалежно від мотивів, він реально змінює структуру стимулів в економіці і відволікає людські ресурси від продуктивної діяльності. Внаслідок зростає рентоорієнтована поведінка і злочинна діяльність, але більш важливим, безсумнівно, є прямиий ефект на ринку праці.

Спробуємо за тією ж методологією зробити порівняння розвинутих регіонів України та М-регіонів.

1. Групування регіонів за рівнем ВРП на душу населення. На даному етапі та у подальшому будемо спиратися на видання Державного комітету статистики України [9]. Розподіл регіонів представлено у табл. 1 (без м. Київ).

З табл. 1 видно, що за рівнем розвитку виділяються 14 регіонів, які можна віднести до групи М-регіонів. Серед них 7 західних (крім Львівської області), 5 центральних (крім Вінницької, Київської і Полтавської) та один Південний – Херсонська область.

Таблиця 1.

Розподіл регіонів України за відхиленням від медіанного значення ВРП на душу населення за період 2004-2008 рр., % (без м. Київ)

Області (регіони)			
І група		М-регіони	
Донецька	Львівська	Івано-Франківська	Кіровоградська
Дніпропетровськ	Київська	Черкаська	Закарпатська
Харківська	АР Крим	Хмельницька	Волинська
Одеська	Вінницька	Сумська	Херсонська
Запорізька	Миколаївська	Чернігівська	Тернопільська
Луганська		Рівненська	Чернівецька
Полтавська		Житомирська	м. Севастополь

На відміну від М-регіонів Німеччини та Італії (а також Греції, Іспанії і Польщі), що в цілому об'єднані територіально, в Україні 7 таких регіонів представляють практично увесь Захід країни. Центральна частина розділена по осі Вінницька-Київська-Полтавська області, де з Півночі він неї знаходяться 3 регіони (Житомирська, Чернігівська та Сумська області), з Півдня – Черкаська і Кіровоградська області.

2. Продуктивність праці. Табл. 2 свідчить, що, по-перше, М-регіони України характеризуються часткою продуктивності праці трохи вищою від регіонів Східної Германії та Південної Італії (62-66% проти 55-59%).

Таблиця 2.

Продуктивність праці (ВРП/працевдатне населення), частка М-регіонів до загального рівня по країні, %

Назва країни	Роки				
	1995	1996	1997	1998	1999
Східна Германія (1995-1999)	58	59	58,5	57	57
Південна Італія (1995-1999)	57	57	55,6	55	55,5
	2004	2005	2006	2007	2008
Україна (2004-2008)	66,4	66,0	64,9	62,1	62,1

Це, однак, можна віднести до недостатнього розвитку українських регіонів І групи порівняно з розвинутими регіонами відповідних європейських країн. По-друге, – відзначається однакова динаміка показника, не зважаючи на те, що представлено різні періоди часу, хоча останнє потребує окремого дослідження.

3. Конвергенція регіональних економік. Табл. 3 показує, що М-регіони віддаляються у своєму розвитку від решти розвинутих регіонів України (2004-2008 рр.).

Таблиця 3.

Конвергенція М-регіонів по країнах як різниця у темпах росту (Німеччина та Італія - 1992-1999 рр., Україна - 2004-2008 рр.)

Назва країни	Роки							
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	
Німеччина	6	11,3	7,6	3,6	2,2	-0,5	-1,1	
Італія	-0,8	-0,2	-1,6	-2,3	-1,2	-0,3	-0,8	
				2004	2005	2006	2007	
Україна				-5,6	-5,6	-7,9	-11,1	

Така ж тенденція відмічалася і по М-регіонах Німеччині і Італії (1996-1999 рр.). Звертає на себе увагу посилення дивергенції груп українських регіонів, для яких різниця у темпах росту збільшилася за 2004-2008 рр. від 5% до 12%.

4. Співвідношення експорту і імпорту. За даними 1999 р. імпорт значно перевищував експорт у М-регіонах Германії (47%) та Італії (13%). Аналіз показника перевищення імпорту над експортом як частки ВРП по групах регіонів України представлено у табл. 4 за період 2004-2008 рр.

Таблиця 4.

Перевищення імпорту над експортом як частка ВРП по групах регіонів України за період 2004-2008 рр., %

Групи регіонів	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
М-регіони	-2,9	-0,6	0,2	0	1,6
І група регіонів	-8,1	-5,2	-4	-3	-3,3

Регіони І групи, як видно з табл. 4, є експорт-орієнтованими зі значним розривом між експортом та імпортом (від 3% до 8,1% як частка ВРП). Для М-регіонів ситуацію характеризує відносно зростання імпорту і скорочення частки експорту в останньому році періоду.

5. Інвестиції в основний капітал на душу населення. Показник характеризує динаміку забезпечення основним капіталом, що загалом може бути поясненням стану ринку праці, зайнятості та продуктивності праці в регіонах. Результати аналізу показано у табл. 5.

Таблиця 5.

Відносне відхилення від середнього значення обсягів інвестицій в основний капітал на душу населення по групах регіонів України

Групи регіонів	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
М-регіони	-18,4	-27,2	-23,1	-23,9	-17,6
І група регіонів	21,4	31,7	26,9	27,9	20,5

Як видно, мають місце істотні диспропорції у накопиченні основного капіталу у групах регіонів: розрив складає від 60% у 2005 р. до майже 40% у 2008. схожа ситуація спостерігається в Італії, де, наприклад, інвестиції у обладнання для М-регіонів склали лише 40% інвестицій на Півночі країни [7].

6. Рівень безробіття. У 1999 р. М-регіони Італії та Германії демонстрували відмінності від розвинених регіонів країн і за рівнем безробіття: різниця становила відповідно 22% проти 6,5% для Італії та 17,2% проти 8,2% для Германії [7]. Для України характерно те, що протягом періоду, що розглядається, зберігається на практично незмінному рівні розрив у рівнях безробіття між двома групами регіонів (табл. 6).

Таблиця 6.

Безробіття населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, % до економічно активного населення, по групах регіонів

Групи регіонів	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
М-регіони (а)	10,5	8,4	8,3	7,8	7,8
І група регіонів (б)	8,1	6,9	6,5	6	6
Розрив у рівнях безробіття (а-б)	2,4	1,5	1,8	1,8	1,8

Отже, М-регіони країн Європи мали більш значні розбіжності у рівні безробіття. У тому числі за 1999 р. для Італії розрив складав 15,5%, для Германії – 9%, для України близько 2%.

7. Доходи населення. За період, що досліджувався, розрив у доходах населення регіонів двох груп, як показує табл. 7, має стійку тенденцію до зростання.

Таблиця 7.

Динаміка доходів на душу населення по М-регіонах України як частка від показника по І групі регіонів, %

Показник	Роки		
	2006	2007	2008
Темпи зміни доходів на душу населення по М-регіонах як частки від показника по регіонах І групи	-16,5	-17	-18,1

Іншими словами, за вказаний період спостерігається відносно погіршення добробуту мешканців М-регіонів України. Результатом, як вважається, є негативна міграція населення (табл. 8).

Таблиця 8.

Відхилення середніх по групах регіонів коефіцієнтів міграційного приросту населення на 1000 осіб від показника по країні

Групи регіонів	Роки				
	2004	2005	2006	2007	2008
М-регіони (а)	-64	-85	-123,1	-119	-116
І група регіонів (б)	74,6	99,2	143,6	138,8	135,4

Далі ми проаналізували структуру міжбюджетних трансфертів, призначених для вирівнювання фінансової забезпеченості, виплату допомоги сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям, інвалідам з дитинства, дітям-інвалідам та тимчасової державної допомоги дітям, надання пільг та житлових субсидій населенню на оплату комунальних послуг, надання пільг та житлових субсидій населенню. Виявляється, що у М-регіонах обсяг коштів лише на 5,3 більший за виплати, що призначалися для розвинутих регіонів України. [4]

Таким чином, можна зробити висновки щодо наявності в Україні передумов прояву ефекту Меццоджорно. Це пояснюється існуванням, хоча і не завжди зв'язаних між собою територіально, регіонів, які демонструють низькі темпи економічного зростання, мають або в економіках яких спостерігається: низька продуктивність праці (62-66% її рівня по країні в цілому), підвищення темпів дивергенції відносно регіонів І групи (більш ніж у два рази за 2004-2008 рр.), перевищенням імпорту над експортом, менший обсяг інвестицій в основний капітал (на 40% порівняно з І групою регіонів), відносно вищий рівень безробіття, відносно скорочення доходів населення як зростання розриву з показником І групи регіонів (на 6% у 2008 р.), міграційне скорочення населення.

Територіальний фактор практично не впливає на результати економічної діяльності. Більш важливим є близькість до джерел природних ресурсів та розвинутий у минулому промисловий сектор.

Схожі проблеми мають Східна Польща, регіони якої вже змусили дослідників говорити про «потрійне Меццоджорно» [10], та Румунія, де з'явилися застереження щодо прояву даного ефекту [11].

Результати Європейської політики, яка полягає у трансферті фондів від сильних до М-регіонів, що, до речі, відображає і національні підходи до формування регіональної політики, проявилися у виникненні потрійного Меццоджорно: відсутність відчутних результатів у розвитку; зростання нерівномірності і залежності від зовнішніх впливів; послаблення регіональних промислових систем та ринків і, нарешті, інституційна та приватна корупція [10].

Виправлення ситуації в Україні вимагає концептуальних змін регіональної політики, яка досі є проявом неокласичного розуміння економічних відносин, коли регіональний розвиток уявляється повністю залежним від накопичених природних ресурсів [12], а капіталістична глобалізація призводить до соціально-економічного вирівнювання. Наука представила і інші, теоретичні концепції (кумулятивної причинної обумовленості, модернізації, залежності і нерівного обміну, ендогенного росту, концепції економічної географії тощо). Їх сприйняття для формування основи регіональної політики потребує ґрунтовного аналізу, що виходить за рамки даної статті. Тут лише дамо характеристику деяким основним пропозиціям, які рекомендуються для подолання ефекту Меццоджорно в регіонах Європи.

Дослідники називають проблеми М-регіонів «гордієвим вузлом» та пропонують для їх розв'язання «александрове рішення», як радикальні зміни політичних підходів до розвитку:

- формування на рівні громад інтегрованої системи рішень «культура-природа-виробнича система»;
- зміна парадигми фінансування – від перерозподілу фондів до реальної економіки;
- закріплення поліцентризму як тимчасової основи розвитку;
- розвиток територіальних та орієнтованих на громаду ринків і виробничих систем, що є фактично підходом «від громади до зовнішньої економіки»;
- забезпечення соціальної орієнтації підприємств та економіки в цілому [10].

Окремо слід додати, що однією з причин, що обумовлюють повільну регіональну конвергенцію до національного рівня, є значна різниця у технологіях та інноваційних потужностях. На регіональну диференціацію та соціально-економічні зміни істотний вплив має галузь інформаційних та комунікаційних технологій (ІТ). Це відповідає економічній теорії технологічних змін, яка припускає, що сектор ІТ має результатом ріст продуктивності праці [13]. Отже, концепція регіональної політики повинна спиратися на стимули до диверсифікації економіки регіонів, розширення впливу ІТ галузі та зменшення залежності від зовнішніх джерел фінансування.

Таким чином, в Україні спостерігаються подібні Європі тенденції регіонального розвитку, що мають характерні риси ефекту Меццоджорно. Частина регіонів Заходу та Центру менше – Півдня демонструє відставання у темпах соціально-економічного розвитку, що призводить до погіршення добробуту населення та відносного підвищення темпів міграції. Основними причинами є низькі інвестиції в основний капітал, нерозвиненість технологій та послаблення ринкових стимулів до продуктивної діяльності. Останнє виступає результатом малоефективної політики централізованого перерозподілу фондів.

Вдосконалення регіональної компоненти економічної політики держави має віддзеркалювати сучасний Європейський політичний контекст, що ґрунтується на розширенні повноважень і відповідальності на місцевому рівні та забезпеченні стимулів до продуктивної ринкової діяльності, заснованої на розвитку виробничого потенціалу диверсифікації регіональних економік, підвищення технологічного рівня виробництва, зокрема на основі розширення інформаційної та комунікаційної галузі.

Подальші наукові розвідки у даному напрямку мають йти шляхом дослідження теоретичних концепцій сучасних наукових шкіл та формування уявлення про особливості економічних механізмів, що забезпечують розвиток регіонів України.

Література.

1. Maggioni M., Uberti T. Knowledge Flows and Regional Disparities in Europe: geographic, functional and sectoral distance. (Department of International Economics, Development and Institutions) and Faculty of Political Science, Catholic University, Milan. Paper prepared for the Conference on Agglomeration Economies and Regional Growth. Cagliari, 20-21 May 2005. – 34 p.
2. Brakman S., Garretsen H., Gorter J., van der Horst A., Schramm M. New Economic Geography, Empirics, and Regional Policy. June 8, 2005. – 60 p. — http://www.eco.rug.nl/~brakman/NEG_CPB2005.pdf.
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. N 1001. – ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP061001.html.
4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава. Програма економічних реформ на 2010 – 2014 роки. Комітет з економічних реформ при Президентові України. – 2010. – 87 с.
5. Corvino A., Achilli R., Marino M. P. The Triple Mezzogiorno. The point of view of Osservatorio Regionale Banche Imprese di Economia e Finanza. A project work. Warsaw, September 25th/26th. 2009. – 16 p.
6. Amoroso B. The Comment to “A New Trajectory of the Regio Futures Programme. The Tripple European Mezzogiorno” written by Antoni Kuklinski. Roskilde University, Denmark. 2008. 16 p.
7. Sinn H. W., Westermann Frank. Two Mezzagiornos. NBER Working Paper 8125. 2001. – 36 p.
8. Tondl G. What determined the uneven growth of Europe’s Southern regions? An empirical study with panel data. Research Institute for European Affairs. University of Economics and Business Administration. Vienna. Working Paper Nr. 30. 1999, - 54p.
9. Статистичний збірник “Регіони України”. У 2-х частинах. Частина 1. Державний комітет статистики України. Київ. – 2009. – 369 с. Статистичний збірник “Регіони України”. У 2-х частинах. Частина 2. Державний комітет статистики України. Київ. – 2009. – 758 с.
10. Amoroso B. Gordian Knots and Alexandrian Solutions. The perspectives of the XXI Century. The Tripple European Mezzogiorno. Università di Roskilde Danimarca. Warsaw. – 2008. – 7 p.
11. Sorin Ioniță. How to Avoid the “Mezzagiorno” Syndrome?. SAR Policy Brief. N 25. July 2007, – 13 p.
12. Dunford M. Regional development models. School of Social Sciences and Cultural Studies. University of Sussex, Falmer, Brighton. – 2007.–18 p. - <http://www.geog.susx.ac.uk/research/eggd/egge/pdf/modelsrd.pdf>
13. Iammarino S., Jona-Lasinio C., Mantegazza S. Labour productivity, ICT and regions: The revival of Italian “dualism”? Science and Technology Policy Research. SPRU Electronic Working Paper Series. Paper No. 127. The Freeman Centre, University of Sussex, UK. November 2004. 27 p.

УДК: 332.122:332.146.

Термін, який комплексно визначає регіональну нерівномірність Європейських країн, є ефект Меццоджорно, наслідок якого — істотне зменшення ефективності регіональної політики. В Україні присутні ознаки прояву цього ефекту в частині формування групи слаборозвинутих регіонів. Вдосконалення вітчизняної регіональної політики має йти шляхом, який пройшли європейські країни, що передбачає поряд з іншим розширення повноважень і відповідальності на місцевому рівні.

Ключові слова: регіональний розвиток, слаборозвинуті регіони, ефект Меццоджорно, регіональна політика.

Термином, который комплексно определяет региональную неравномерность Европейских стран, является эффект Меццоджорно, результат которого — существенное снижение эффективности региональной политики. В Украине присутствуют признаки проявления этого эффекта в части формирования группы слаборазвитых регионов. Усовершенствование отечественной региональной политики должно идти путем, который прошли европейские страны, что предусматривает наряду с другим расширение полномочий и ответственности на местном уровне.

Ключевые слова: региональное развитие, слаборазвитые регионы, эффект Меццоджорно, региональная политика.

The term, which complexly defines regional inequality of the European countries, is the Mezzagiorno effect, which result reveals in essential reduction of regional policy effectiveness. In Ukrainian there are the signs of the given effect appearance in a part of the formation of underdeveloped regions. The improvement of the Ukrainian regional policy should follow the way, which European countries have passed and provides the expansion an authority and responsibility on local level.

Key words: regional development, underdeveloped regions, Mezzagiorno effect, regional policy.

Надійшла до редколегії 28.09.2010 р.

© Верланов О.Ю., 2010